శ్రీ

నివాసపరబ్రహ్మణేనమః.



శ్రీమద్రామాయణాన్తర్గత

# రామం దశరథం విద్ధీతిశ్లోకవ్యాఖ్యా

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశవిద్యాశాలాయాం ప్రధానోపా
ధ్యాయై స్తర్క-వేదాన్తాధ్యాపకైశ్చతుస్తంత్రవిద్భిః
కవితాసార్వభౌమై రుభయవేదాంతదేశికై
శ్రీమద్భిః కపిస్థలం దేశికాచార్యచరణై
రనుగృహీతా.

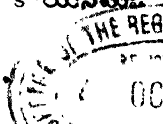
శ్రీవైఖానసదివ్యాగమసిద్ధాంత తత్వవిద్భిః
శ్రీ- ఉ- వే- తి బిరుదాంకితైః
తెనాలితాలూకా యడ్లపల్లిగ్రామవాసిభి
శ్శ్రీమద్భిర్దీవిశేష భట్టాచార్యైః
బెజవాడ వాణీముద్రాక్షరశాలాయాం
ముద్రాప్య ప్రకటీకృతా సతి.
విజయశేఖరాం.

---

బెజవాడ వాణీముద్రాక్షరశాలయందు
బి. వి. స్వామిచే ముద్రింపబడియె.
1915.



శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.
శ్రీవిఖనసమహాదేశికాయనమః.
శ్రీనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.




## భూ మి కా.

శ్రీ శేషశైలనిలయోబ్జభవాదిదేవ [illegible] సేవితాంఘ్రి సరోజపీఠః, లక్ష్మీపతిర్నటతునామకచిత్తరంగే కేయూరహారమణిభాసుర మంజువేషః.

## ఆ ర్య మి శ్రాః.

అవగతమేతదఖిలైరపి। యదతిక్రాంత భగవచ్ఛాసన తయా తద్విమనాయిత ఫలభూతాయాం "అనాదిస్సంసారః పురుషముపరున్ధేగళతిచ ఇత్యనాద్యవిద్యాయాం పరిభ్రమతాం జీవానాం- మిథఃకలహ కల్పనావిషమవృత్తి లీలాదయా పరిగ్రహణ కౌతుక ప్రథితపారవశ్యః ప్రభుః॥ ఇతి సంసారయల్లీలామప్యనాదృత్యోత్తారయన్తీందయా మన్తరేణ నకోప్యస్తి భగవదాభిముఖ్యైకహేతుః। యాం- కృపణజన కల్పలతికాం కృతాపరాధస్య నిష్క్రియామాద్యాం వృషగిరి నాథదయేత్వాం విదంతి సంసారతారిణీం విబుధాః॥ ఇత్యుక్త రీత్యా దుర్గతకాంక్షిత ఫలప్రదా మహాపరాధానామపి ప్రథ

మః ప్రశమనహేతుః, సంసారోత్తారణ శీలేతిచజోఘుష్యతే ।
తాదృగ్దయాపిరక్షణే కించిత్సుకృతవ్యాజమపేక్ష్య,, శమయసి
తమః ప్రజానాం శాస్త్రమయేన స్థిరప్రదీపేన॥ ఇతి సుకృతకర్మ
కరణ తత్తద్ఫలబోధక శ్రీశాస్త్రముపదిదేశ। తన్మధ్యే - యద్యపి
తాదృగ్దయామూలకా నిరతిశయ నిశ్శ్రేయసస్సాధన ఫలకాః-,,
బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం- నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి వి
ద్వాన్ ॥ ఇత్యాదికా బహవ్యోవేదా విద్యన్తే - తథాపి తే
షాం ప్రభుసమ్మితత్వాత్ - ఏతదనుశాసనం ఆహారహస్సంధా
ముపాసీతేత్యాదికా శ్శాసనపరా ఏవదరీదృశ్యన్తే। యథా,
యదా ప్రభుసన్నిధౌ శాసభీరవ్యాః ప్రౌఢానకించిత్కర్తుం
వక్తుమపీ శితారోభవంతి। తదాప్రియసుహృదస్తేషాంభియ
మపనీయత మేవార్థముపదిశంతి। తద్వచ్ఛృతిశాసనసరణి సం
చరణ సాధ్వసానాం పురాణాదయస్తమేవామ్నాతార్థ మ
నూద్యహిత ముపదిశంతి। తథాపి స్వచ్ఛందవృత్తిమ్వ పథ
చారిషు తేష్వనుసరణ విరహాద్ధితైషిణామపి తేషాం సుహృ
దాం వచనం జాతుభిద్యేత। తదాహితైషిణీస్వకాంతాఽను
గతాతం రతి లంపటం స్వలీలాచేష్టాదిభి శ్చాటూక్తిభిశ్చసం
తోష్య తత్సుహృద్వచన మేవావబోధయతి। తదర్థమను
ష్ఠాపయతిచ। తద్వత్కావ్యేతి హాసాదయోపి తత్తత్కథాను
గుణ్యేన తత్తత్ప్రీతిమాపాద్య రామాదివద్వర్తితవ్యం నతు రా
వణాది వదితి నీతిమవగమయ్య తథాప్రవర్తయంతే। అత ఇ
తిహాసాదయః పూర్వరాజర్షికథాభి స్సమ్యక్ప్రీతి మాపా
ద్య,, మూర్ఖాంఛన్దానురోధేన తినియమేనా నధికారిణ మపి
తమను సరన్తఏవ తత్తద్రాజర్షి సచ్చరిత శతకథనను త్తచిత్త

కలుషం సత్పథానువర్తినం రచయన్తి। అతశ్శ్రుత్యాద్యపేక్షయాఽల్పాధికారిణం సత్సరణివర్తినం కర్తుమలమితిహాసా దయఏవ। అత ఏవాత్ర ప్రశంసిత మాచార్యపాదైః। వేదోప బృంహణ కుతూహలినానిబద్ధం విశ్వంభరా ప్రుతిభవేన మహర్షిణా యత్। వ్యాసేన యచ్చ మధుసూదనపాదరక్షే ద్వేచక్షుషీత్వదనుభావ మవేక్షితుంనః॥ ఇతి భగవద్యథావస్థిత గుణ మహిమజ్ఞాన విధురాణామస్మాకం, విపులహృదయై ర్వాల్మీక్యాదిభిరేనావసే యస్య శ్రుత్యాదేరపేక్షయా తదను గృహీత రామాయణాదయ ఏవ భగవన్మహిమావగతౌచక్షు ర్భూతాఇతి॥ కించ తత్రాపి,, సారం తదర్థముపబృంహయితుం ప్రణీతం రామాయణం తవమహిమ్నియతః ప్రమాణం,, ఇతి భారతాది వచ్ఛ్రీమద్రామాయణస్య వేదోపబృంహిణీ భూతేతి హాసత్వ మితిచ కించ ,, వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా। ఇతి వేదాభిన్న త్వం॥ త్విమంతు శ్రుత యస్తతోఽపి మహితం జాగర్తి తత్పాదుకా తత్తాదృక్ప్రథనాయతావక గుణగ్రామాయ రామాయణం॥ ఇతి నిరవధిక నిఖిల నిరవద్య భగవత్పాదుకా గుణవర్ణన ప్రస్తావే శ్రుతేరపిప్రాశస్త్యంచ,, యస్యాసీదర విందసంభవ వధూ మంజీరశింజారవ స్పర్ధాదుర్ధరపాదబద్ధఫణితి ర్వల్మీకి జన్మాకవిః॥ ఇతి ప్రసిద్ధమహాకవి కర్తృకత్వాదుత్తమకావ్యత్వ మితిచ శ్రీమదాచార్య పాదై రేవప్రత్యపాది॥ కించ కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థ స్తథాచాదికవేఃపురా। క్రౌంచద్వంద్వ వియోగోత్థశ్శోకశ్లోకత్వమాగతః॥ ఇత్యుక్తప్రశస్త రసధ్వన్యాది మత్తయాఽలంకారిక సమయ సిద్ధోత్తమకావ్య

లక్షణ లక్షితత్వం ॥ అత ఏవ శ్రీపరాశర భట్టపాదాః ॥ అనాఘ్రాతావద్యం బహుగుణపరీణాహి మనసోదుహానం సౌహార్దం పరిచితమివాథాపి గహనం । పదానాం సౌభ్రాత్రాదనిమిషని షేవ్యం శ్రవణయో స్త్వమేవ శ్రీర్మహ్యాం బహుముఖయ వాణీవిలసితం । ఇతి రసధ్వన్యాదిమతా మేవ్యోత్తమ కావ్యత్వ మిత్యభాణిషుః । కించాన్యేతరకావ్యవన్న కేవలరసానందమాత్రఫలప్రదత్వం। కిన్తు.,, అపి కథమసావిక్ష్వాకూణాం కులే గరుడధ్వజః । ఇతి పరబ్రహ్మభూత రఘువర నిత్యనిరవద్య నిరతిశయా జ్వల్యాద్యనంత కళ్యాణగుణానుభవజనిత బ్రహ్మానందపర్యన్త ఫలప్రదత్వంచ ధ్రియతే । కించేతరకావ్యవన్న కథామాత్రావబోధకత్వం । అపితు తత్తత్కథానుగుణ్యేన సకలశాస్త్రసారగమ కత్వంచవహతి । మహాప్రాజ్ఞస్తువాల్మీకి స్తం తత్తత్కథాను గుణ్యేన ప్రపత్తిశాస్త్ర ధర్మశాస్త్రాగమ శాస్త్రాదికం కృత్స్నమపి శాస్త్రజాలం స్వగ్రంథే వినియుజ్యాస్మాకం మహదుపచకార , లోకే ప్రథమం మహదశర్మాను భూయ పశ్చాదున్నత పదమారూఢా నామేవహీతరదుఃఖాభి వ్యక్తిర్భవతి తద్వద్వాల్మీకిరపి ప్రథమం మహత్కష్టమనుభుజ్య పశ్చాత్ । యేజన్మకోటి భిరుపార్జిత శుద్ధధర్మా స్తేషాం భవచ్చరణ భక్తిరతీవభోగ్యా । త్వజ్జీవితైస్త్రి దశనాయకదుర్లభైస్తైరాత్మాన మప్యకథ యస్స్వయ మాత్మవంతం॥ ఇతి సుకృత పరిపాకవ శాద్భగవచ్చ రణారూఢ భక్తిరస్మ దనుగ్రహ బుద్ధ్యైతావన్మహా గ్రంథరత్న న్నిర్మా యాదీదృశత్ ॥ కించ." దత్తాః ప్రజాజనకవ త్తవదేశికేంద్రైః పత్యాభినంద్య భవతాపరిణీయమానాః । మధ్యేసతామ్మహిత భోగవిశేషమసి

ధైర్య మాంగళ్యసూత్రమివ బిభ్రతికింకరత్వం । కుర్యాల్లక్ష్మీశ
కైంకర్యంపతికైంకర్యపద్ధతిం । ఇత్యుక్తవిధయా స్వయంసతీ
వత్సర తంత్రస్సర్గ దివ్యదంపతీ కైంకర్యరసమనుభూయాస్మా
కం సంసృతిజలధితరణే భగవత్కైంకర్యపద్ధతి రేకైవగరీయసీ
తి స్వగ్రంథే లక్ష్మణం ప్రతిసుమిత్రావాక్య మనుసృత్యోపది
శతి । రామం దశరథంవిద్ధీతి । అత్ర సుమిత్రాసుతస్యన కేవల
మాతృత్వమపదిశతి । మాతాహిపుత్రస్య తాత్కాలికసౌఖ్య
కాంక్షిణీ । అపితు, ఆచార్యశ్రేష్ఠో గురూణామాతేత్యాచా
ర్యవత్పరసౌఖ్యకాంక్షిణ్యుపదిశతి । ఏవంసతి అర్థజ్ఞానమన్త
రావాక్యే గౌరవాజననాత్, మహామతేర్మహాకవిపద భూషిత
స్య వల్మీకిసంభవస్య హృదయమతి దురవగాహతయై తదితిన
నిర్ణేతు మీశితారో భవంతి బహవ ఇతిబహుభిర్బహుధావ్యా
ఖ్యాతం । తత్రబహుషు వ్యాఖ్యాతార్థేషు పరస్పరసంగతి
విరహాత్ తత్తదర్థజ్ఞాన విధురాణామ్మనశ్శోచనీయతా మాక
లయ్య మహాప్రాజ్ఞస్య మహాకవేర్వచనస్యార్థగ్రహణ జడే
ష్వపిమానామానాదరతా భూదిత్యాలోచ్య తత్రభవంతో
దేశికాచార్యాస్తత్ర ప్రథమతః ॥ కుర్యాల్లక్ష్మీశ కైంకర్యం
పతికైంకర్యపద్ధతిం । మాంగల్యసూత్ర వస్త్రాదీన్సంరక్షతి య
థావధూః । ఇతి శాస్త్రమనుసృత్య భగవత్కైంకర్యరతి
కాంక్షిణా ముముక్షూణా మత్యన్తోపకారక మేతచ్ఛ్లోకర
త్నం వ్యాచఖ్యుః । యద్యప్యేతచ్ఛ్లోకరత్నస్య తన్నిశ్లోక్యాది
వ్యాఖ్యానేషు క్వచిదర్థభేదా దృశ్యంతే । తథాఽపి తత్ర
పరస్పరసంగత్య భావాదిదానీం వాల్మీకియథావస్థిత హృద
యాభివ్యంజకం ప్రత్యర్థసంగతిజనకం దశవిధార్థయోజనిక

మతి విపులం వ్యాఖ్యానరత్నమిదం సహృదయహృదయరంజకం సదనైవం విధకరణదక్షాణామపి తత్తద్వ్యాఖ్యాకరణవైఖరీమాకలయతీత్యహో సంఖ్యావదగ్రేసరతాం త్రయ్యంత విద్యావిమలీకృత హృదయగణనాఽహాం ప్రథమికాభాజాం కవిస్తలం దేశికాచార్య స్వామినాం సూక్తీనాం కోఽయమతిలోకమహిమాతిశయ ఇతి సర్వేవిదాం కుర్వంతు - శ్రీమతామాచార్య పాదానాం చరిత్రాదికం తత్కృతగ్రంథరత్న నామానిచ తదాచార్యచరణై రేవానుగృహీతే సత్యవిభూతివిభవాఖ్యగ్రంథ ఏతదనుపదమేవ ముద్రాపయిష్యమాణే ప్రకాశిష్యతే - తదతివిశంకటతయాఽత్ర ననివేశయామః॥

ఇతి బుధవిధేయః శ్రీవైఖానస దివ్యాగమ వి
మలీకృత మనాః ముక్తిపుర్యగ్రహార
వాస్తవ్యః నల్లూరి వెంకట
ప్పళాచార్యః.

---



శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.
శ్రీనిగమాన్త దేశికాయ నమః.

శ్రీః.

పితృవచనపరిపాలనాయ దండకావనంప్రతిప్రస్థితే రామభద్రే తదనుయాత్రాయాం కృతోద్యమేచ లక్ష్మణె ప్రస్థానసమయే స్వమాతరం ప్రణమతి తన్మాతా సుమిత్రా బుద్ధేశ్చంచలతామాకలయ్య తథావిధేపి తస్మిన్ రామోఽయం రాజ్యాద్భ్రంశితస్తాతేన కిమనేన నిశ్శ్రీకేణేతి కదాచిద్రామముపేక్ష్యత ఇత్యతి శంకమానాపుత్రస్య హితమనుశాస్తి "రామందశరథంవిద్ధిత్యాదినా"

* రామం దశరథంవిద్ధి మాంవిద్ధి జనకాత్మజాం అయోధ్యామటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాతయథాసుఖం॥ రామం దశరథంవిద్ధి - రామోదశరథస్థానాద్భ్రంశితః - భరతస్తత్థానేఽభిషేక్ష్యత ఇతి మామంస్థాః - రామందశరథం తద్వత్కోసల జనపదేశ్వరం విద్ధీత్యర్థః - అయంభావః "రామస్యచతుర్దశ వర్షాణి వనవాసం భరతస్య రాజ్యంచవృత వత్యాః కైకేయ్యాఅయం ఖల్వభిప్రా

యః - రామేనగరస్థే రామగుణానురక్తాః ప్రకృతయో రాజ్యేఽభిషిక్తస్యాపి భరతస్యనవశ్యా భవిష్యంతి - చతుర్దశవర్షాణి వనంప్రస్థాపితేతుతస్మిన్" "దృశ్యమానే భవేత్ప్రీతి సౌహృదం నాస్త్యపశ్యత" ఇతిన్యాయెన చిరనివాసేనరామేక్షీణ స్నేహాః ప్రకృతయఃక్రమేణ భరతస్యవశంవదా భవిష్యంతి । తతశ్చభరతోహిరాజ్యే రూఢమూలోభవిష్యతి । తతశ్చకదాచిత్ప్రతిని వృత్తోపిరామః రాజ్యంనప్రాప్స్యతీతి అయంకైకేయ్యామనోరధోనసేత్స్యతి । అపితు రామోరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతఏవేతి॥ కధమిదం విశ్వసిమ ఇత్యత్రహేతుమభిప్రేత్యాహ * రామమితి"

"విపులాంసో మహాబాహుః కంబుగ్రీవో మహాహనుః। మహోరస్కో మహేష్వాసోగూఢజత్రురరిందమః। ఆజానుబాహుస్సుశిరాస్సులలాటస్సు విక్రమ ఇత్యాద్యుక్త సార్వభౌమ లక్షణ లక్షితతయా రమణీయాకృతి మంతమిత్యర్థః॥ యశ్శోఽస్యఛత్రాకార సమవృత్తశిరస్త్వాదీన్యనేక ఛత్రాధిపత్య సూచకాని రాజలక్షణానిదృశ్యంతే । అతఏవం నిశ్చీయత ఇతిభావః । అస్తుబహూనాఃకాలాత్పశ్చాద్రామస్య రాజ్యప్రాప్తిః । ప్రకృతేరాజాభరతఏవ । అతస్తదనువర్తనమేవ జ్యాయఇతి మన్వానంప్రత్యాహ । * రామందశరధం విద్ధీతి । "సర్వంవాక్యమసతి బాధకే సావధారణమితి" న్యాయేన, రామమేవ దశరధం విద్ధీత్యర్థః । రాజ్యేదశరధస్యాసన్నో రాజారామ ఏవేతిభావః॥ అయమత్ర గూఢోఽభిసంధిః । యద్యపికైకేయ్యా రామస్య రాజ్యాద్వివాసనం, భరతస్యరాజ్యేఽభిషేచనంచవృతం । అంగీకృతం చతన్మహారాజ దశరధేన । తథాపి. నిరతిశయరామ

భక్తి భరితో భరతస్తు. రామభక్త్యా కులధర్మాపేక్షయా, లోకాపవాద భీత్యా చ రాజ్యమనిచ్ఛన్వనవాసినం రామం ప్రసాద్య తత్ప్రసాదలబ్ధే తత్పాదుకే ఏవ తత్ప్రతినిధితయా రాజ్యేఽభిషిచ్య మునివ్రతో భూత్వా రత్నరక్షకపేటికాన్యాయేన రాజ్యం రక్షిష్యతి । అతస్తదానీమపి రామరాజ్యమేవేతి । న కేవలం రామస్య లక్షణైరేవం నిశ్చీయతే । అపితు సీతాయా లక్షణ విశేషైరపీత్యాహ. * మాం విద్ధి జనకాత్మజామితి । భరతపత్నీ మాండవీ రాజమహిషీస్థానేఽభిషేక్ష్యత ఇతి న మన్వీథాః । అపితు యథాహం మహిషీపదేఽభిషిక్తా ఏవం జానక్యేవ రాజమహిషీపదేఽభిషేక్ష్యత ఇతి విద్ధీత్యర్థః । అత్ర హేతుమభిప్రయన్నాహ * జనకాత్మజామితి । రాజపుత్రీత్వాద్రాజమహిషీ లక్షణలక్షితామిత్యర్థః । వక్ష్యతి హి సీతా స్వయమేవ ।" ఇమాని ఖలు పద్మాని పాదయోర్యైః కిల స్త్రియః । అధిరాజ్యేఽభిషిచ్యన్తే నరేన్ద్రైః పతిభిస్సహేతి ॥ యఃతఏవం । తతః * అటవీం తాభ్యామధిష్ఠాస్యమానం దండకారణ్యం, అయోధ్యాం విద్ధి రాజధానీం విద్ధీత్యర్థః । రాజాధిష్ఠితో హి దేశో రాజధానీతి భావః తతః కిమిత్యత్రాహ । * గచ్ఛ తాత యథాసుఖమితి । తాతేతి సానునయోక్తిః । యథాఽరణ్యే జాగ్రతోస్స్వపతోశ్చానయోస్సుఖం స్యాత్తథా కుర్వన్ననువర్తస్వేత్యర్థః । రామో నిస్త్రీక ఇత్యుపేక్షాం మా కార్షీరితి భావః ॥ ౧॥

యుక్తం రామానువర్తనం కార్యమితి పరం తు యద్యే శ్రీరామో వనం వ్రజేత్తర్హి తద్రక్షణమ్మయానుకరం । తేన స

మం సీతాపివనంప్రస్థా । సాహ్యబలా భీరుశ్చ । వనంచ పరి ఘాప్రాకారాది రహితం సర్వతోద్వారం । యదికదాచిద్దండ కారణ్యేరక్షోభిస్సహయుద్ధం ప్రసజేత్ । తదాఽఽవాభ్యామియం వారక్షణీయా । రక్షోభిస్సహవా యోద్ధవ్యం । సర్వథాప్యభయందుశ్శకం । అతస్తయోరనువర్తనాద్వరమత్రైవావస్థానమితి లక్ష్మణః కదాచిన్మన్యేతేత్యత స్తస్యాప్యుత్తరమనేనైవాహ * రామందశరథంవిద్ధీత్యాది రామందశరథంవిద్ధి రామస్సౌందర్యమాత్ర సారఇతిమావేః। అపితు తం దశరథంవిద్ధి। యథాదశరథ ఏకేనైన రథేన దశస్వపిదిక్షు ప్రతిహతేన సర్వాన్ శత్రూన్నిషూదితవాన్ తథా రామోఽపి స్వయమేకాక్యేవ సుమహదపి శత్రుసైన్యం శరైశ్ఛిన్నం భిన్నందగ్ధం చకర్తుం శక్త ఇతిదేవాసురయుద్ధ ప్రసిద్ధభుజబల దశరథతుల్య పరాక్రమం విద్ధీత్యర్థః । అస్తురామ స్తాదృశః । సీతాత్వబలా భీరుశ్చ సాకథం రక్షణీయేతి తత్రాహ । * మాంవిద్ధి జనకాత్మజామితి । జనకాత్మజాం మాంవిద్ధీత్యన్వయః। యథాఽహం వీరపత్నీబహ్వీషు యుద్ధయాత్రాసు భర్త్రాసమం ప్రస్థితా మహత్యపి సంగ్రామే నిర్భీకా సంకటదశాసు విజయోపాయ ముప్యుపదిశంత్యాసం । తథాసీతాఽపి వీరపత్నీ ఘోరేపి సంగరే నిర్భీకాప్రోత్సాహికాచస్థాస్యతీ తివిద్ధీత్యర్థః । అస్త్విదముభయం । వనంత్వనావృతం । కథంతస్యారక్షణం సుకరం । ఇత్యత్రాహ * అయోధ్యామటవీం విద్ధీతి । అటవీం అయోధ్యాం విద్ధీత్యన్వయః। సింహాగుప్త వనన్యాయేన రామాధిష్ఠితాటవ్యేవ పరిఘాప్రాకారాది పరివృతాఽయోధ్యాతుల్యా భవిష్యతీ

తి విద్ధీత్యర్థః । అతః * గచ్ఛతాతయథాసుఖం । యథాఽత్ర తవ రామం శుశ్రూషమాణస్యన కశ్చిత్క్లేశః । ఏవంతత్రాపినక శ్చిత్క్లేశో భవిష్యతి । అతో గచ్ఛేత్యర్థః॥ ౨॥

యదిరామఏవ వనే సీతాం స్వాత్మానంచ రక్షితుంశక్తః తర్హి కిమితిమాం తదనువ్రజనాయ నియోజయసీత్యాశంక్య తం ప్రత్యాహ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది రామం దశరథం విద్ధి । దశరథవత్స్త్రీ పరతన్త్రం విద్ధీత్యర్థః । యథా త్వత్పితా దశరథః కైకేయ్యాః పరతంత్రస్సన్ తయా ప్రేరితస్తన్మనోరథప రిపూరణాయ శ్రీరామప్రవాజనరూపం దురుదర్కం కార్యంకృ తవాన్ తథా రామోఽపి సీతాపరతంత్రస్సన్ రక్ష్యే సీతయా క్వచిద్దురుదర్కే కార్యే ప్రేరితః స్త్రీప్రీతయే దురుదర్కతామ నాలోచ్య తత్కార్యం కరిష్యతీతి విద్ధీతి భావః అస్తు కింతత ఇ త్యత్రాహ * మాం విద్ధి జనకాత్మజామితి । సీతాం మాం విద్ధి । మత్కార్యకరీం విద్ధి । యథాహమిదానీం త్వాం వనాయ గచ్ఛ గ చ్ఛేతి ముహుర్ముహుర్నిర్బధ్య ప్రేషయామి। ఏవం సీతాఽ పి త్వాన్నిర్బధ్య స్వావాసాదన్యత్ర ప్రేషయిష్యతీతి విద్ధీతి భా వః॥ తతోఽపి కిమిత్యత ఆహ * అయోధ్యామటవీం విద్ధీతి । అటవీం యుష్మదధ్యుషిత మరణ్య మయోధ్యా సదృశం విద్ధి । యథేదానీమయోధ్యా రామేణాన్యత్ర నీత సీతా సతీ సీతారహి తాఽసీత్ । ఏవం సాఽటవ్యపి కేనచిదన్యత్ర నీత సీతాసతీ సీతా రహితా భవిష్యతీతి విద్ధీత్యర్థః । యద్యేవం తర్హి కిమర్థమ్మద్గ మనం తత్రాహ * గచ్ఛతాత యథాసుఖమితి తదానీం సీతా

వియుక్తస్య రామస్య యథాసుఖం సీతావియోగజనిత దుఃఖ నివృత్తిస్స్యాత్ తథాశ్వాసనాయగచ్ఛేత్యర్థః॥ 3॥

హంతైవం రామస్యాత్యన్తమేవ సీతావియోగే సక థం ప్రాణాన్ ధారయిష్యతి । కథంవాతమహం పునరిహాసే ష్యామి । తంవినావాఽగతోఽహం కథం కౌసల్యాదీనాం ము ఖం ద్రక్ష్యామి । అత స్తయో రనువ్రజనాత్ వరమత్రైవా వస్థానమితి మన్యమానం లక్ష్మణ మాశ్వాసయన్త్యాహ *రామం దశరథం విద్ధీత్యాది రామం, దశను, సీతాపహారిణో మూర్ధ సురథః యస్యతం తాదృశం విద్ధీత్యర్థః। అయంభావః। యునయోర సన్నిహితయో ర్దశగ్రీవ స్సీతాన్నేష్యతి । తత శ్చ మహాతిసంగరే మాతలినా సమానీత మింద్రరథ మధిరు హ్య రామ స్తస్య దశాపిశిరాంసి శరైర్నిలూనయరణాంగణ పతితేషు దశసు తచ్ఛిరస్సు వైరనిర్యాతనాయ రథం చార యిష్యతీతి । అస్తు సీతాపహారిణో గతిరీదృశీ సీతాగతిస్తు కీ దృశీ భవిష్యతీత్యత్రాహ *మాంవిద్ధి జనకాత్మజామితి॥ సీతా మ్మా మివ భర్తృసంగతాం విద్ధీత్యర్థః । పునర్భర్త్రా సమేష్య తీతిభావః । * అయోధ్యా మటవీంవిద్ధి సముద్రపరిఘతయా ప్రబలరావణాధిష్ఠితత్వేనచ పరై ర్యోధయితు మశక్యా మపి లంకా మటవీవ న్నిర్జనాం భవిష్యంతీం విద్ధీత్యర్థః । *గచ్ఛ తాత యథాసుఖం సుఖమనతిక్రమ్యాగచ్ఛ । తవన కశ్చిత్క్లే శో భవిష్యతి । అతో గచ్ఛేతిభావః॥ ౪

నను రామానువర్తనం హితమక్లేశకరంచాస్తు । తథాపి పితరం దశరథం మాతరం త్వాం జన్మభువమయోధ్యాం విసృజ్య కథ మహా మరణ్యాం గచ్ఛేయం । కథంవా హితైషిణీత్వ మీదృశేకార్యే మాన్నియోజయసీతి లక్ష్మణస్యాశంకా మ్మనసి నిధాయోత్తరమాహ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది రామంవిద్ధి । దశరథంవిద్ధీతి యోజనా । రామస్తావత్పరిజనశూన్యః । ఇయ న్తం కాలం సుఖసంవర్ధితతయా సర్వేష్వపి స్నానపానాదివ్యాపారేషు పరిజనసాపేక్షశ్చ । దశరథస్తు బహుతరపరిజనవాన్ । అనయోర్మధ్యే ఽనుపేక్షణీయః కఇతి త్వమేవ పర్యాలోచయేత్యర్థః । ఏవం మాం విద్ధి జనకాత్మజామితి । మాంవిద్ధి । జనకాత్మజాంవిద్ధి । అహన్తావద్దాస్యాదిసహితా । సీతాతు రాజపుత్రీ దాస్యాదిరహితాచ। అత అవయోః కాఽనుపేక్షణీయేతి పర్యాలోచయేత్యర్థః। అయోధ్యాంవిద్ధి । అటవీంవిద్ధి । అయోధ్యా స్రక్చందనాదిభోగసాధనం । అటవీతు కృచ్ఛ్రగతయో స్సీతారామయో శ్శుశ్రూషయా ధర్మసాధనం । అనయోః కిం జ్యాయ ఇతి త్వమేవ పర్యాలోచయేత్యర్థః । త్వన్మాతు ర్మమ కైకేయ్యా ఇవాపకీర్తిః దుఃఖం యథానస్యాత్ । త్వయా సత్పుత్రేణ జనసమాజే యథాహం సుఖం ప్రాప్నుయాం। తథా సీతారామౌ శుశ్రూషమాణ స్సన్గచ్ఛేత్యర్థః॥ ౫

నను స్నేహస్తావద్దుత్యజో బలవాన్ తత్కథమివశక్ష్యామి యుష్మాన్విహాయ గన్తుమితి మీమాంసమానం ప్రత్యాహ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది । రామంవిద్ధి । దశరథం

విద్ధీతి యోజనా । రామస్యగుణాన్ పర్యాలోచయ । దశరథ వృత్తంచ పర్యాలోచయేత్యర్థః । రామః ఖలు బహూని వర్షసహస్రాణ్యాన పత్యతయా దూయమానేన దశరథేన మహతా ప్రయత్నేనోత్పాదితః । అస్పృష్టదోషగంధః । సకలకల్యాణగుణభాజనం । పితరినిరతిశయభక్తిమాన్ సర్వభూత హితశ్చ । దశరథస్తు స్త్రీపరతంత్రస్సం స్తచ్ఛందానువృత్తయే ప్రియతమ మీదృశమపి పుత్రం రామం రాజ్యాద్వివాసితవాన్ । యఏవంవిధమపి పుత్రం వివాసితవాన్ । సకథమన్యైవంవిధ మన్యన్నవివాసయేత్ । అతోఽస్మి న్నత్యంతానుచితస్నేహః । గుణాభిరామే రామఏవతు స్నేహస్సముచిత ఇతి భావః । మాంవిద్ధి జనకాత్మజాం । మాంవిద్ధి । జనకాత్మజాం, విద్ధీత్యన్వయః । మత్స్వభావం సీతాస్వభావంచ పర్యాలోచయేత్యర్థః । అహంహి ఔరసం ప్రియతమంచ త్వాం గచ్ఛగచ్ఛేత్యయోధ్యాతో నిస్సారయామి । సీతాతు మాతేవ భర్తారమనునీయత్వా మాగచ్ఛాగచ్ఛేత్యా మంత్రయతి । అత ఆవయోః కస్యాం స్నేహ స్సముచితఇతి పర్యాలోచయేతిభావః । అయోధ్యాయాం జన్మభూమిరితి స్నేహోఽప్యనుచిత ఇత్యాహ । * అయోధ్యామటవీంవిద్ధీతి । అయోధ్యాంవిద్ధి । అటవీంవిద్ధీత్యన్వయః । అయోధ్యాహి రామస్య జన్మభూమిరపి ప్రతిగృహం భైక్షచర్యయా వాస్యస్మిన్నుషితు మల్పమప్యవకాశన్న దత్తవతీ । అటవీతు ।,, తే తం సోమమివోద్యంతం దృష్ట్వావై ధర్మచారిణః । మంగళాని ప్రయుంజానాః ప్రత్యగృహ్ణన్దృఢవ్రతాః॥ మూలంపుష్పం ఫలంవన్య మాశ్రమం

చ మహాత్మనః । నివేదయిత్వాధర్మజ్ఞాః” ఇత్యుక్తరీత్యావనం ప్రవిష్టమాత్రస్య రామస్య ప్రత్యుద్గమనపూర్వకం మంగళా శాసనపరా సత్కారపరాచ వర్తిష్యత ఇతి త్వమేవ జ్ఞాస్య సి । అత అనయోః కతరాజ్యాయసీతి త్వమేవ పరామృశేతి భావః । ఏవం రామదశరథయో రావయో రటవ్యయోధ్య యోశ్చ తారతమ్యం పర్యాలోచ్య యథా తవసుఖంస్యా త్త థా గచ్ఛేత్యాహ । * గచ్ఛతాతయథాసుఖమితి । గుణకృ తః ఖలు సర్వత్ర స్నేహః । అతః కేవలజన్మభూమితయా మా తాపితరావిత్యావయోరయోధ్యాయాంచ స్నేహం విసృజ్య గుణాభిరామే రామే పితృస్నేహం సీతాయా మ్మాతృస్నేహ మటవ్యామావాస స్నేహంచ నిధాయ సీతారామా వనుసృ త్యాటవీమేవ గచ్ఛేతిభావః॥ ౬

నను దశరథో యథా తథావాస్తు । త్వమపి యథా తథావాస్తాం । తథాపి "శ్రు" మాతృదేవోభవ । పితృదేవో భవ ఇతి శాస్త్రవశ్యేన మయా యువయో శ్శుశ్రూషాపరేణ భవితవ్యం । నతు సీతారామయోః । జ్యేష్ఠభ్రాతా పితృసమ ఇతి శాస్త్రేణ జ్యేష్ఠభ్రాతరి పితరీవ వర్తితవ్య మిత్యుపదేశే ప్య తిదిశ్యమాన ధర్మాధారాదుపదిశ్యమాన ధర్మాధారస్యోత్కృ ష్టతాయా స్సర్వసంమతతయా పితరం పరిత్యజ్య జ్యేష్ఠాను వర్తన మనుచితమేవేత్యాశంక్యమానం ప్రతి దశరథస్య స త్తాయాం ఖలు రామానువర్తన ముచిత మనుచితంవేతి శం కావసరః । ఇతఃపరం దశరథస్య సత్తైవ నభవిష్య తీత్యా హ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది॥ దశరథం రామం విద్ధీతి

యోజనా । దశరథం తవ పితరం । రామం, రామాధీన స త్తాకంవిద్ధి,, యదధీనా యస్యసత్తాతత్తదిత్యే ష్యత ఇతిన్యా యేనాత్ర సామానాధికరణ్య నిర్దేశః । రామేనిర్గతే తదధీనస త్తాకస్య దశరథస్య సత్తైవనభవిష్యతీతి విద్ధీత్యర్థః । రామే వనంగతే సతి పుత్రశోకాతో౽ దశరథో౽ నుపదమేవా ప్రాప్తాంత జీవితో భవిష్యతీతిభావః ॥ ఉక్తందశరథేన స్వయ మేవ॥ "తిష్ఠేల్లోకో వినాసూర్యం సస్యం వాసలిలంవినా । నతురామం వినాదేహే తిష్ఠేత్తుమమజీవితం। ఇతి॥* మాంజన కాత్మజాంవిద్ధి । జనకస్యపితురాత్మజాం పితృవశవర్తినీం విద్ధీ త్యర్థః । దివంగతే దశరథే కైకేయ్యావివాసితాహం పితృ గృహవర్తినీ భవిష్యామీతిభావః। * అయోధ్యామటవీంవిద్ధి రామేవనంగతే దశరథేచ దివంగతే అయోధ్యానగరీ అట వీవశూన్యా భవిష్యతీతి విద్ధీత్యర్థః। అతః పితుర్దశరథస్య ప్ర త్యాసన్నమరణత్వాత్ ॥ గచ్ఛతాతయథాసుఖం । జ్యేష్ఠభ్రా తరం రామమనువర్తమాన స్సన్గచ్ఛేత్యర్థః॥ ౭॥

నను దశరథో యావత్ప్రాణాన్ధారయిష్యతి । తావత్తచ్ఛి శ్రూషా కార్యా। విశేషతశ్చేద్వృద్ధదశాయామనుపేక్షణీయః పి తేత్యాశంకమానంప్రత్యాహ*రామందశరథంవిద్ధిత్యాది॥ రామం విద్ధి। దశరథంవిద్ధీతియోజనా।రామయాథాత్మ్యంవిద్ధి। దశరథ యాథాత్మ్యం విద్ధీత్యర్థః। రామోహినిరుపాధికః పితా। దశ రథస్తుసోపాధికః పితేతి విద్ధీతిభావః। * మాంవిద్ధిజనకాత్మజాం మమ యాథాత్మ్యం సీతాయా యాథాత్మ్యంచ విద్ధీత్య

ర్థః సీతానిరుపాధికమాతా । అహన్తు సోపాధికమాతేతి జానీహీతిభావః । * అయోధ్యాంవిద్ధి । అటవీంవిద్ధి । అయోధ్యాసోపాధిక పితృరుచిపరిగృహీతా । దృష్టఫలసాధనంచ । అటవీతునిరుపాధిక పితృరుచిపరిగృహితాఽ దృష్టఫలసాధనం చేతి విశేషం జానీహీతిభావః ॥ సోపాధిక నిరుపాధికయో ర్ని రుపాధిక స్యైవ ప్రాబల్యాతయా సోపాధిక పితరం దశరధం పరిత్యజ్య నిరుపాధిక పితరం రామ మనువర్తస్వేత్యాహ । * గచ్ఛతాతయథాసుఖమితి॥ ౮॥

ననురామో నిరుపాధికః పితా । దశరధస్తు సోపాధికః పితేతి । సీతా నిరుపాధికమాతాత్వంతు సోపాధికమాతేతిచకధం మిదమిత్యా శంకాయామాహ । * రామందశరధం విద్ధీత్యాది । దశరధంరామం విద్ధీత్యన్వయః । దశరధమితిపుంసాం సర్వేషాముపలక్షణం । దశరధప్రభృతి న్పున్నామ్న స్సర్వాన్రామంవిద్ధి । రామవిభూతిభూతా న్విద్ధీత్యర్థః । "దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు పున్నామా భగవాన్హరిరితి స్మరణాత్ । అయం రామఏవ సర్వేషాం పుంసాం నిరుపాధికస్వామీతి జానీహీతి భావః । * మాంవిద్ధి జనకాత్మజామితి । మామితిస్త్రీణాం సర్వాసాముపలక్షణం । మత్ప్రభృతీస్సర్వాస్త్రియస్సీతా విభూతిభూతా విద్ధీత్యర్థః । "స్త్రీనామ్నీలక్ష్మీరైత్రేయేతి స్మరణాత్సీతైవ సర్వాసాం స్త్రీణాం నిరుపాధికస్వామినీతి జానీహీతి భావః । స్వామీహిరక్ష్యవస్తునోరక్షకః । సర్వంచవస్తు రామస్యైవస్వభూతం । అతస్సఏవ సర్వస్య వస్తునోరక్షక ఇతి స

ఏవపితా । పాతిరక్షతీతిహి పితృపదనిరుక్తిరిత్యాశయః ॥ శ్రుతిశ్చ । మాతాపితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణ ఇతి । స్మర్యతేచ । దేవదేవోహరిః పితేతి॥ ఏవంసీతాఽపి సర్వస్యవస్తునో నిరుపాధికస్వామినీ తిస్సైవరక్షికా॥ అతస్సైవ మాతేత్యభిప్రాయః । స్మర్యతేచ । త్వం మాతా సర్వలోకానామితి - యతఏవం తతః, అయోధ్యామటవీం విద్ధి । నిరుపాధికస్వామినో స్తయోరభిమతామటవీమేవ, అయోధ్యాం తద్వదుపాదేయాంవిద్ధి । తయోరనభిమతా మయోధ్యామటవీం తద్వద్దూరతః పరిహరణీయాం విద్ధీత్యర్థః అతః * గచ్ఛ తాత యథాసుఖం । ఉపాదేయానుపాదేయా వేవం వివిచ్యయదుపాదానే నిరతిశయసుఖం స్యాత్తదుపాదత్స్వేత్యర్థః॥ ౯॥

ననూదాహృత శ్రుతిస్మృతిషు లక్ష్మీనారాయణయోరేవ నిరుపాధిక పితృత్వం ప్రతీయతే । నతు సీతారామయోస్తత్కథముచ్యతె రామో నిరుపాధికః పితేతి సీతాచ నిరుపాధికమాతేతి చేత్యాశంకాయామవతారరహస్యముద్ఘాటయతి। * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది - రామం దశరథంవిద్ధి । రామోఽయం కశ్చిత్క్షత్రియకుమార ఇతి మాజ్ఞాసీః । అపితు తం దశరథం విద్ధి । దశః పక్షి,, దశః పక్షీ విహంగమ ఇతి నైఘంటుకోక్తేః । సరథోయస్యతం గరుడవాహనం సాక్షాజ్జగదీశ్వరం విష్ణుం విద్ధీత్యర్థః । విష్ణురేవరామాత్మనాఽవతీర్ణ ఇతి జానీహీతిభావః । * జనకాత్మజాం, సీతాం, మాంవిద్ధి, లక్ష్మీంవిద్ధి। సీతాపియాకాచిద్రాజపుత్రీతి నమన్యథాః। అపితు

తాం లక్ష్మీం విద్ధి । లక్ష్మీరేవ సీతాత్మనాఽవతీర్ణేతి జానీహీతి భావః । ఘనన్యాకర్మవశ్యౌ లక్ష్మీనారాయణౌ । కిమర్థమస్యాం కర్మభూమావవతీర్ణా । నచతయోర్జన్మపరిగ్రహే కించిత్ప్రయోజనమ్ పశ్యామీత్యత్రాహ । ॥ అయోధ్యామటవీం విద్ధీతి॥ అయోధ్యాం పితామహాదాత్త వరతయా దేవాదిభిరవధ్యేన నిఖిల లోక కంటకేన రావణేనాధిష్ఠిత తయాపరైర్యోద్ధుమశక్యాం లంకామిత్యర్థః। అటవీమితి చికీర్షితామితి శేషః । విద్ధి । "నహిదేవైరుదీర్ణస్య రావణస్యవధార్థిభిః । అర్థితో మానుషేలోకే జజ్ఞే విష్ణుస్సనాతనః॥ ఇత్యుక్తరీత్యా నిఖిలలోక కంటకస్య, అనన్యవధ్యస్య రావణస్య సమూలఘాతార్థమేవ విష్ణుశ్శ్రియాసహైవమవతీర్ణ ఇతిజానీహీతి భావః । గచ్ఛ తాతయథాసుఖం। అతోఽవతారప్రయోజన సిద్ధయేఽయోధ్యాం విహాయగచ్ఛ । తస్మిన్ఘనేన సహగమనాసన శయనాదిషు శోభాతిశయ మనుభవన్ యథాసుఖంస్యాత్ । సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధ తథావిధ దివ్యదంపతీ కైంకర్య రసాస్వాదస్తునైకస్యైవ సిధ్యేత్ । తథా। అతస్సతత మనువర్తస్వేత్యర్థః॥ ౧౦॥

కవితార్కికసింహాయ కళ్యాణగుణశాలినే శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాన్తగురవే నమః.